

TƏRANƏ İSMAYILOVA
ADİU
92 Həsən Əliyev Küçəsi, Bakı
taranatarlan@list.ru

GÜNDƏLİK –MƏİŞƏT (DANIŞIQ) ÜSLUBU

Xülasə

Ümumi yaşayış tərzii,yaşayış həyat yaşantıları ilə bağlı leksika dilimizin lüğət tərkibini zənginləşdirir.İctimai-iqtisadi,siyasi əlaqələrin dəyişməsi,elm, texnika və mədəniyyət sahəsində arası kəsilməyən yeniliklərin yaranması ilə əlaqədar dildə yeni-yeni sözlər meydana gəlir.Dilin lüğət tərkibində daimi bir dəyişmə,artma və zənginləşmə prosesi gedir.Dilin lüğət tərkibində daimi bir dəyişmə,artma və zənginləşmə prosesini gedir.Dilin lüğət tərkibində arası kəsilməyən yeni-yeni sözlər daxil olduğu və bu sözlərin bir qismi əsas lüğət fonduna keçdiyi kimi,bunun əksinə də təsadüf etmək olur. Dilin yazılı və şifahi qola ayrılması nəticəsində lüğət tərkibində bir qism söz və ifadələr əsasən canlı danışiq,başqa bir qism söz və ifadələr isə yazı kitab dilində işlənir.Leksikanın belə şəkildə qruplaşması,şübhəsiz ki, hər üslubun saciyyəsinə uyğun özünü göstərir. Belə ki, şifahi danışiq dili geniş xalq kitlei və gündəlik məişətlə əlaqədar olduğuna görə burada,əsasən,hamıya aydın və anlaşılıqlı olan leksik vahidlər işlənir.

Danışiq – məişət sözləri ədəbi kitab leksikasından fərqli olaraq,təsadüf və gözlənilməz xarakterə malikdir.Bundan əlavə danışiq- məişət sözləri minimal üslubi deqredasiya səviyyəsinə malikdir və böyük bir qisminin lüğət tərkibində əks olunması ilə əlaqədar işlənir. Danışiq sözləri üslubi çalar baxımından etik cəhətdən tamamilə normal qəbul edilən sözlərdir.

Açar sözlər: üslub, ritm, diapazon, supra seqment

Bu üslub gündəlik, təbii şəkildə olan nitqin fərqliliyindən bəhs edir. Bu üslub əksər ingilis dilində danışanlar üçün aydın olduğuna görə buna “tanış” üslubda deyilir. Bu üslub gündəlik ünsiyyət vasitəsi kimi danışanlar arasında təbii qarşılıqlı söhbətdə eşidilir. Buna görə də fonetistlər onu danışiq üslubu adlandırırlar. Bəzi alimlər onu qeyri-rəsmi üslub adlandırırlar, çünki bu üslub dostların, tanış insanların nitqində qeyri-rəsmi daxili və xarici əlaqələrdə əsasən baş verir. Qeyri rəsmi hallarda danışanlar daha çox sərbəst, az diqqətçil olurlar. Gündəlik həyatda ictimai mövqeyindən asılı olaraq danışanlar ədəbi dil normalarına əhəmiyyət vermirlər. Danışiq üslubunda intonasiyasının münasibət funksiyası əsasdır.

Söhbətlər insanların davranışının ən mürəkkəb formalarından biridir. Ümumi anlamda danışanlar arasında mövcud olmalıdır. Ümumi başadüşmə çatışmazlığı ünsiyyətdə uğursuzluğa səbəb olur. Söhbətdə biz təkcə sözlərə qulaq asmırıq, digər ünsiyyət sistemlərindən şüurlu və şüursuz mənanı ayırd edirik. Şübhəsiz,ünsiyyətdə xəbər hissə çox mühüm rol oynayır.

Danışiq, qeyri-rəsmi müəyyən ümumi dil xüsusiyyətlərini göstərir.

1. Birincisi, bu cür danışiqqlar danışanların qeyri-dil faktorlarına əsaslandıqlarına görə dil qeyri-səlisliklə xarakterizə olunur. Bu da özünün cümlə və ya ifadələrin çoxunun natamam formada göstərir.

Bəzən danışan qəfildən sakit dayanır, lakin dinləyici onu başa düşür, mənanı tuta bilir. Çünki onların ümumi şəxsi keyfiyyətləri var. Bəzən də dinləyicilər hər cür təkrarlara meyl edirlər, əks – səda verən suallar soruşurlar.

1. İkincisi, danışiqqlar plan çatışmazlığı ilə xarakterizə olunurlar. Onlar əvvəlcədən planlaşdırılır və ya söylənilmir. Bu da dilin çox dəyişkən rəngarəngliyidir. Gündəlik söhbətlərdə müəyyən semantik hallar təkrar olunur, məsələn, salamlama xudahafizləşmə, tanışlıqlar, söhbətə

başlama, diqqət cəlb etmək, əlaqə yaratmaq və s. Artıq hər bir kəs asanlıqla söhbəti davam etmək üçün məlumat soruşmaq, sual vermək üsulları, diqqətin cəlb olunması üçün nəzarət forması, təklif, razılaşma və imtina –rədd etmə, minnətdarlıq ifadə etmə kimi nitq effektləri istifadə edə bilir. Bütün bu ifadələr danışanlara söhbəti yaratmaq üçün kömək edir.

2. Danışiq üslubunun üçüncüsü umumi xüsusiyyəti onun qeyri-səlis olmasıdır.

Qeyri-formal söhbət tərəddüdlü halların olması ilə əlaqədar səhvlərin çox olması dil yanlışları ilə xarakterik olur. Danışiq üslubunda çoxlu sayda səs birləşmələri qeyri-formal signal-işarələr mövcuddur.

Məs : mmm,sshh,ah,brr və s.

Danışiq üslubunda pıçıltı səslə, fit, gülmə boğazın udqunma, asqırma, fisilti eşitmək mümkündür. Cəmiyyətdə söhbət apararkən onu idarə edən xüsusi qaydalar vardır.

“Sakit –səssiz dil” (jest, üz ifadəsi və davranış) danışanlar arasında ünsiyyət zamanı mühüm rol oynayır.

Qrammatik səviyyədə qeyri-rəsmi söhbət cümlə və ifadələrin fərqlənməsinə, ayrılmasını təmin edir.

Cümlələrin uzunluğu digər üslublardan fərqlidir. Modallıqdakı dəyişimlər cümlələrin uzunluğunu fərqli edir.

Kiçik cümlələr cavablarda çox tez-tez işlənir, onların çoxu tamamlanmamış olur.

Qrammatik səviyyədə bir neçə başqa cəhədlər vardır.

1. You see, you know? I mean? I say və.s ara sözlərdən çox istifadə olunur;
2. Sual cümlələrinin daha çox, əmr cümlələrinin daha az işlənməsi;
3. Ara sözlərin, xüsusilə cümlənin əvvəlində işlənməsi;
4. Şəxs əvəzliliklərinin mübtədə kimi az istifadəsi, qeyri-formal “you” qeyri –şəxssiz funksiyada tamamilə ümumi bir hal kimi işlənməsi;
5. Ayrıcı sualların üstünlük təşkil etməsi;
6. Təkrarların çox işlənməsi; qüvvətləndirici zərflərin, xüsusilə “very” sözünün bir neçə dəfə təkrarlanaraq işlənməsi;
7. Köməkçi fellərin qısaldılması formalarının daha çox istifadəsi; məs : he`s, I`m, I`ve.

İngilis dilinin formal yazılı və qeyri-formal üslubu bütünlükdə dil vahidlərinin fərqli formalarıdır. Və qəbul olunmuş istifadə meyarları qarışdırılmamalıdır.

Gündəlik danışığın ən çox çarpan aspekti onun lüğətidir. Danışiq dili idiomalarla, quruluşuna görə sadə sözlərin istifadəsi, fizioloji birləşmələrin üstünlük təşkil etməsi ilə xarakterikdir. Bundan başqa,mətnin qeyri-formallığına belə söhbətlər üçün spesifik olan söz və frazaların istifadəsi ilə nail olunur.

Məs: Yeah. Right. O.K. I see. Oh, yes. Yes, yes. Oh, lovely. Oh, dear. All right. Sure. Good heavens! Thanks! Jolly good! Really? Come off it! Oh,no! Hey! və.s.

Prosodik səviyyədə isə bu sahədə olan tədqiqatlar bizə aşağıdakı nəticələrə gəlməyə kömək edir:

1. Danışıqlar fasilələrin uzunluğu, sürət, ritm, səs diapazonları, səs tonal səviyyəsi və ucalıq daxl olmaqla dəyişilmələrin əlaqəsi ilə supraseqment və intonasiya birliklərindən ibarət olan tabeli cümlələrə və ya bliklara ayrılır;
2. Nitqdə səviyyədən aslı asılı olaraq daha geniş prosodik effektlərdən istifadə olunması;
3. Bu intonasiya üslubunun prosodik xüsusiyyətlərindən danışarkən deyə bilərik ki, intonasiya qrupları olduqca qısa ton birlikləri ilə tez-tez pozulur.
4. Şkalalar yüksək səviyyəli,bəzən də enən olur.Düşən şkalalar bir neçə verğulu hecalardan ibarət olan intonasiya qruplarında baş verir.
5. sadə enən və sadə qalxan tonlar ümumidir. Emfatik tonlar yüksək emosional kontestlərdə baş verir. Yüksək taktönü çox tez-tez işlənir.
6. Danışiq nitqinin tempi çox fərqli olur. Təbii nitqin sürəti çox olur, lakin tərəddüdlər olarkən “yavaşlılıq” təəssüratı yaradır. Danışanlar tez-tez bir-birinin sözünə müdaxilə edirlər. Danışiq üslubunda temp çox qarışıq olur.

Rəsmi və qeyri –rəsmi dialoqların fonoloji oppozisiyası göstərir ki, onlar arasında ümumi xüsusiyyətlər çoxdur, lakin qeyri-tonal dialoqlar dildən kənar xüsusiyyətlərində daha böyük rəngarəngliklə xarakterizə olunurlar.

Telefon söhbətlərində jestlərdən digər canlı vasitələrdən istifadə etmək olmur. Danışanlar fasilələr etmədən uzun cümlələrdən çox da istifadə etmirlər. Fasilələr uzun olmur, suallar cavablar və əmr cümlələri çox səciyyəvidir.

Lüğət, idiomlar, danışmaq ifadələri, ara sözləri ilə xarakterizə olunur. Telefon söhbətlərinin açılması və qurtarması eyni modelli sözlərdən istifadə olunur.

Danışanların nitqi bərabər olmur. Biri fəal danışan, digəri isə fəal dinləyəndir. Danışanın nitqi məlumatlı monoloq təəssüratını xatırladır, yalnız formallıq dərəcəsində fərqli olur.

Əlbəttə ki, təəddüdlüyün ifadələrdən istifadəyə təkrarlarla, ara sözlərinə və s. çox yer verilir.

Cümlələrin sürəti söylənilən söhbətin semantik dəyərindən asılı olaraq fərqli olur. Şəxsi maraq bildirən ifadələrdən çox istifadə olunur.

Məs: What then? So what? And? Well? və s.

Beləliklə “dil” və “insanlar” oxşar adlardır və oxşar şeyləri göstərir. Lakin onlar arasındakı “və” geniş mürəkkəb əlaqəni göstərir.

Bu əlaqəyə onların mədəniyyəti, sivilizasiya fərdi xüsusiyyətləri, onların əhatə dairələri, dəyərləri daxildir.

Dildə çox işlənən funksional danışmaq üslubu digər üslublardan fərqlənir. Bu üslub qeyri-rəsmi ünsiyyət prosesini həyata keçirməyə xidmət edir. Bu ünsiyyət üslubu zamanı danışan şəxs onunla həmsöhbət olanlarla öz təəssüratlarını, fikirlərini bölüşdürür və rəsmi olmayan situasiyada məişətdə, ətrafda baş verən problemlər barədə fikir mübadiləsi aparır. Bu danışmaq üslubu dinləyicilərə özlərini sərbəst hiss etməyə və dediklərini maraqla dinləməyə kömək edir. Bu üslubun işlədilməsi gündəlik həyat tələbatıdır. Bu üslub həm ailə-məişət, həm də qeyri-rəsmi münasibət ifadə edən danışmaq situasiyalarında işlədilir. Başqa sözlə desək, həmin üslub dostlar, yaxın tanışlar, bir-birlərini yaxşı tanıyan insanlar arasında işlədilən bir üslubdur. Bu üslub sünilikdən uzaq olan və hamı tərəfindən işlədilən, başa düşülən bir üslubdur. Bu baxımdan onun gündəlik dil tələbatı kimi öyrədilməsi məqsəduyğundur. Biz adətən dostlarla söhbət edəndə gəzümümüzü sərbəst hiss edirik, demək istədiyimiz sözlər bədhətən gəlir. Kimlərsə coşqun, kimlərsə təmkinlidir. Burada olan təbiilik nitqi xoşagələndir. Bu danışmaq üslubunda çıxış etmək üçün mürəkkəb cümlələrdən qaçmaq, fikirləri öz sözlərinlə demək lazımdır. Hətta nitq hazırlıqları olsa belə, fikir yazıldığı kimi ifadə olunsaydı, yaxud hazır plandan oxunsaydı, söhbət danışmaq üslubunda olmaz. Həddən artıq sərbəstlikdə görünüşün dəyərini və söhbətin ciddiliyini azaldır. Danışarkən, çıxış edərkən həddən artıq rəsmi olmaq lazım gəlməsə də, danışığımızda hörmət hiss olunmalıdır. Nitqin həddən artıq rəsmi və ya quru olmasına bir necə amil səbəb olur. Onlardan biri cümlə quruluşu, yaxud ifadə tərzidir. Danışan şəxs sözləri vərəqdə yazıldığı kimi təkrar etməyə çalışanda problem yaranır. Çünki yazı dili danışmaq dilindən tamamilə fərqlidir. Digər bir amil tempdir. Sözləri bərabər fasilələrlə ifadə etdikdə və tempi dəyişmədikdə nitq rəsmi, quru və darıxdırıcı olur. Adı danışmaqda temp tez-tez dəyişir və tez-tez müxtəlif uzunluqda fasilələr edilir. Əlbəttə, böyük auditoriya müraciət edərkən, dinləyicilərin diqqəti yayılmasın deyərək, danışmaq üslubundan əlavə səsi, intensivliyini artırmaq və daha çox enosiya ilə (şövqlə) danışmaq lazımdır. Nitq verbal danışmaq üslubunda, işlədilən söz və ifadələr qeyri –rəsmi olsa belə, qəbul olunmuş nitq normalarına riayət olunur və söhbət zamanı həmin normalar pozulmur, kobud və bayağı ifadələr işlədilmir. Müxtəlif fikirləri eyni sözlərlə ifadə etmək, lazım olan yerdə təkrarlara yol vermək, sadə, aydın cümlələrlə danışmaq söhbəti daha maraqlıdır. Bu ötürülən informasiyanın daha yaxşı yadda qalmasına şərait yaradır. Danışmaq üslubunu intonasiya cəhətdən araşdırdıqda aşağıda adları çəkilən fonetik vasitələrin ifadəsində diqqət yetirmək lazımdır. Danışmaq üslubuna xas olan fonetik vasitələri aşağıdakı kimi sıralamaq olar: Danışmaq zamanı səslərin sait və samit səslərin kombinator modifikasiyası, sözdə pozisiyon (məvqeyindən asılı olan) fonemik əvəzləmə (söz əvvəli, söz ortası və söz sonu məvqələrdə) vurğulu və vurğusuz vəziyyətlərdə və s. baş verən dəyişikliklər, o cümlədən reduksiya (yəni vurğulu və vurğusuz vəziyyətlərdə və s. baş verən dəyişikliklər, o cümlədən reduksiya (yəni vurğusuz vəziyyətdə saitlərin zəifləməsi), sözün fəsilə qarşısında samitlərin qismən karlaşması, tam

reduksiya (apokopa) söz sonunda samitlərin düşməsi və ya söz sonunun atılması, synkopa-sözə sait və samitin ixtisarı Məsələn: I'm, I've, it isn't. Ümumiyyətlə, digər üslubdan fərqli olaraq, danışq üslubu ingilis dilində mövcud olan intonasiya modellərinin istifadəsi üçün şərait yaradan bir üslubdur. Bu üslub üçün əsasən pilləvari şkala, sadə tonlar, alçaq enən və qalxan tonlar xarakterikdir. Cavab tipli qısa söyləmələr isə dar diapazonlu intonasiya modelləri ilə müşayiət olunur. Gərginlik dərəcəsinin artması səs tonunun artması (yüksəlməsi) ilə əlaqədardır. Həyəcanın artması ilə müşayiət olunan situasiyalarda yüksəkdən düşən tonla birlikdə işlədilən geniş diapazonlu enən tonlu söyləmələr daha xarakterikdir. Bu üslubda hətta Mürəkkəb tonların realizasiyası ilə ifadə edilən söyləmlər də mümkündür. Ədəbi dildə mövcud olan məişət üslubu və ya danışq dili kimi istifadə olunan bu üslub əsasən nitqin sərbəstliyi və təbiiliyi ilə səciyyəvidir. Danışq üslubunun realizasiyası formalarında ən geniş yayılan dialoqdur. Dialoq zamanı əvvəlcədən hazırlanmış dil materiallarından istifadə olunur. Şəraitdən (situasiyadan) asılı olaraq dil faktorları olmayan mimika, jest və mühit də söhbətin baş tutmasında vədavam etdirilməsində rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Axundov A. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı,1984.
2. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı,1962.
3. Палевина Н.Ф. Стилистический анализ художественного текста. М.,1980.
4. Дубовский Ю.А., Карневская Е.В. Нормативные основы английской речевой интонации. Мирск,1979.
5. Bolinger D/Contrastive accent and Contrastive stress/Language, 1961, v.37, №1
6. Томахин Г.Д. Across the United States of America. Moscow, 1980
7. Томахин Г.Д. Америка через американизмы. «ВШ». М., 1982

T.Ismaylova

Daily Average Talking Style

Sammary

The article studies that how to use everyday words, and keep your language simple. That is often very sound advice, and helps keep communication simple and effective.

In some contexts, though, you may wish to use or less common, more elevated word a large native vocabulary is a gift that doesn't stop giving. It improves our powers of expression and comprehension, and opens the imagination. Words define the shape and scope of our understanding. Dialogue is the most widespread dialogue in the forms of realizing the style of speech. Pre-made language materials are used during the dialogue. Gestures, gestures and the environment, which do not have language factors, play a role in communicating and communicating, regardless of circumstances.

The article also shows that functional style is a system of linguistic means peculiar of certain sphere of communication. Functional style of speech is a special social differentiation of speech, corresponding to a definite sphere of activity, having a special stylistic coloring, determined by the aims and a corresponding sphere of communication. Functional style can be divided into formal informal style.

Formal styles are: Publicist, Oratory scientific, Official, Newspaper.

Informal styles are: literary colloquial, familiar colloquial, low colloquial.

Key words: style, rhythm, diapason, supra segment

Нелитературный (разговорный) стиль в английском языке

Резюме

Нелитературный стиль (разговорный) в английском языке делится на несколько групп, которые активно существуют рядом друг с другом: вульгаризмы, диалектизмы, слэнг и профессионализмы. Вульгаризмами называют отдельную группу слов и фразеологизмов, которые граничат с грубостью и непристойностью. Диалектизмами принято называть слова и выражения, которые не входят в состав литературного языка. Слэнг - это маркированный слой разговорной речи, который отличается ярко-выраженной эмоциональной окраской. Профессионализмами принято называть слова и обороты, которые используются в небольших социальных и профессиональных группах и по сути понятны только членам этой группы.

Специфическую и весьма важную роль играют в этом стиле контактоустанавливающая и эмотивная функции. Они осознаются обществом в виде принятых в коллективе норм и формул вежливости и должны изучаться в социолингвистике. Речь должна быть тактичной, не слишком уверенной, не слишком категоричной и жесткой и вместе с тем небезразличной к собеседнику. Отсюда многообразие форм вежливой модальности, которая может быть выражена интонационно, лексически, морфологически и синтаксически.

Эмотивная функция служит причиной обилия в разговорной речи разного рода усилителей, которые могут выступать в различных сочетаниях и различны для литературно-разговорного и фамильярно разговорного стилей.

Ключавые слова: стил, ритм, диапазон, супра сегмент

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 18.04.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 23.04.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Sevinc Bağirova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.